

Redactioneel

Begin dit jaar verschenen er plots regenboogvlaggen in het straatbeeld, onder meer op kerktorens. Het was een steunbetuiging aan allen die zich niet thuis voelen in het traditionele, binaire onderscheid tussen mannenminnende vrouwen en vrouwenminnende mannen, ook wel aangeduid met het acroniem dat inmiddels is uitgedijd tot lhbtqi+ om ook recht te doen aan hen die interseksueel zijn, queer of zoekende (*questioning*) èn allen die zich in geen van deze omschrijvingen herkennen. Aanleiding voor deze uitbundige uiting van solidariteit was een verklaring uit conservatief-protestantse kring waarin een bijbelse visie op seksualiteit en sekse werd verdedigd en homo- en transseksualiteit werden veroordeeld: de Nashville-verklaring.

Over de hierop volgende stroom homovriendelijke berichten van kerkelijke zijde ventileerde arts en filosoof Bert Keizer zijn ergernis in dagblad *Trouw* (18 januari 2019). Wat Keizer stoorde was het gratuite en hypocriete gehalte ervan: nu veel gangbare kerken mensen die homo of trans zijn eindelijk hebben geaccepteerd, venten ze hun ruimdenkendheid uit. Maar in de jaren zestig van de vorige eeuw moest het progressieve gedachtegoed toch echt op de dominante christelijke godsdienst worden bevochten. Aldus de columnist die onmiddellijk om de oren werd geslagen met voorbeelden van christelijke voorvechters van de homo-emancipatie zoals dominee Alje Klamer, terwijl van rooms-katholieke zijde psychiater Kees Trimbos genoemd had kunnen worden. Geconfronteerd met de complexe empirie, bleef hij onthand achter (*Trouw*, 1 februari 2019). En toch blijft het intrigeren: valt er een regelmatigheid aan te wijzen in de verhouding tussen emancipatiebewegingen en de rol van religieuze instituties?

Hetzelfde thema kwam in bredere trekken aan de orde bij filosoof en publicist Maarten Boudry (*NRC*, 22 juni 2019). Hij hekelde de tendens om de zegeningen van de moderniteit terug te voeren op de christelijke traditie. Met deze 'christofilie' zou hij graag korte metten maken, want de moderniteit schoot, aldus deze columnist, wortel in West-Europa ondanks, niet dankzij het christendom. Volgens hem tonen zowel de grondslag als de geschiedenis van het christendom aan dat het 'van nature' intolerant is en niet ontvankelijk voor inzichten vanuit de wetenschap en de Verlichting. De liberale theologie beweert het tegendeel maar is slechts een vorm van nakaarten. Het levert de rationalisering voor een gekortwiekt geloof.

In dit nummer wordt de bevrijdende maatschappelijke rol van religie noch aangevallen, noch verdedigd, maar er worden wel twee verrassende casussen gepresenteerd die het beeld nuanceren. Wilfried en Ellen Decoo deden

onderzoek naar de omgang met homoseksualiteit binnen de Kerk van Jezus Christus van de Heiligen der Laatste Dagen. Ze betogen dat mormoonse kerkleiders homoseksuele relaties eerder negeerden en tolereerden, totdat de Amerikaanse senator Joseph McCarthy met succes opriep tot een heksenjacht op communisten en homo's. Eerst kwam de veroordeling, daarna de moraal-theologische rechtvaardiging. Dit bevestigt de veronderstelling van Keizer en Boudry dat religieuze ideeën de maatschappelijke ontwikkeling volgen, maar ondersteunt niet het onveranderlijk conservatieve beeld van het christendom.

Erik Sengers onderzocht de bijdrage van de paters norbertijnen aan de opbouw van de rooms-katholieke zuil: was die nu gericht op afscherming tegen de moderniteit of op bevordering daarvan? Het antwoord blijkt genuanceerd. Waar aanvankelijk emancipatie van boeren en arbeiders het oogmerk was, ging protectie tegen andersdenkenden overheersen. Onder de boeren legden de paters, tamelijk innovatief, de grondslag voor een coöperatieve bank (de Boerenleenbank); bij de arbeiders moest op instigatie van de bisschoppen de belangenbehartigende vakbond buiten de deur worden gehouden. Emanciperende bewegingen van onderop werden nogal eens afgeremd door bisschoppen die over de katholieke identiteit van de nieuwe organisaties wilden waken. Het verschilt per periode, context en kerkelijke divisie of emancipatie en moderniteit werden bevorderd of tegengewerkt.

Staf Hellems, die de voorlopig laatste sociologische leerstoel aan een theologische faculteit bekleedde, is een belangrijke vertegenwoordiger van de these dat ten tijde van de verzuiling zelfs antimodernistische strategieën onbedoeld toch bijdroegen aan de modernisering van Nederland en België, zoals de opbouw van een verzorgingsstaat. Naar analogie van de journalist die zich door een legeronderdeel op militaire expeditie laat meevoeren noemt hij zich in een terugblik een 'embedded' socioloog. Hiermee geeft hij critici wel munitie in handen om dit soort sociologie als propaganda af te serveren, al prijst hij zelf vooral het werk van vroegere vakgenoten die buiten de kerkelijke invloedssfeer opereerden, zoals J.P. Kruijt, Th. Luckmann en L. Laeyendecker. Wanneer het om een bredere duiding van de recente geschiedenis gaat, ligt het voor de hand dat de institutionele positie van de onderzoeker het beeld mee inkleurt, maar ook kan de kritische blik er juist door worden gescherpt.

Terug naar het thema kerk en homoseksualiteit. Ver buiten de kerkelijke curatele leidde socioloog Frédéric Martel een uitgebreid vierjarig veldonderzoek naar macht en homoseksualiteit in de hogere regionen van de rooms-katholieke kerk. Zijn voornaamste stelling, uiteengezet in de internationale bestseller *Sodoma (Balans 2019)*, is dat achter de homofobe uitlatingen van

veel clerici een complexe verhouding met de eigen seksuele oriëntatie schuil gaat. Publieke veroordelingen van een homoseksuele levenswijze gaan in de regel samen met het functioneren binnen een onoverzichtelijk netwerk van geheel of half verborgen relaties. Het homovijandige instituut bij uitstek lijkt tegelijkertijd ruim open te staan voor homo's. De wegen van de macht zijn moeilijk te doorgronden. Wat wordt verboden, wordt niet altijd uitgebannen. De omgang met geheimen is in zo'n context deel van het behoud en de uitoefening van macht. Al stemt het geschetste beeld niet vrolijk, aan het einde laat Martel zien dat deze wereld ook ruimte biedt aan allerlei verschillende relatievormen. Ondanks of dankzij de christelijke leer? De verhouding tussen religie en sociale werkelijkheid kan alleen maar eenvoudig lijken zolang je je niet diepgaand in een bepaald geval verdiept. Religie komt in haar 'natuurlijke staat' niet voor. Daarvan getuigen de artikelen, het interview en de boekbesprekingen in dit nummer wel.